

18. PEATÜKK. KOHALIKE OMAVALITSUSTE JÄTKUSUUTLIKKUSE PARANDAMISE VÕIMALUSED

Elvi Ulst

Sissejuhatus

Käesolevas peatükis on püütud leida vastust küsimustele, mitu KOV-i oleks Eesti jaoks praeguse arengutaseme juures optimaalne ja milliseid funktsioone nad peaksid täitma, et nende territooriumidel oleks rakendatud võimalikult suur vastutuspädevus inimese ja keskkonnaga toimuva eest ning seega ka jätkusuutliku arengu tagamise eest.

On püstitatud hüpotees, et minimaalne KOV Eesti tingimustes võiks olla niisugune, kus on olemas gümnaasium, keskkool või mõni muu munitsipaal-, riiklik või erakool, kus pakutakse üldist või erialast keskkharidust eesti keeles.

18.1. Haridusteenuse pakkumine ühena omavalitsuse jätkusuutlikkuse tõstmise võimalustest

Kooli olemasolu mõjub positiivselt praktiliselt kõikidele eelmises peatükis käsitletud KOV-i tegevusvaldkondadele. Tähtsamad mõju-suunad on järgmised.

1. Üldised valitsussektori teenused – kool rikastab volikogu kõrgharitud inimestega, tõstes seeläbi volikogu otsuste kvaliteeti.
2. Avalik kord ja julgeolek – haridusasutus on potentsiaalne koostööpartner üleriigilistele politsei- ja päästestruktuuridele, tõstab tuleohutusnõuded jm teemad kohaliku volikogu päevakorda, koolilaste kaudu saab arendada liikluskultuuri antud paikkonnas.
3. Majandus – kooli arengukava moodustab olulise osa valla arengukavast, millega tuleb arvestada üld- ja detailplaneeringute koostamisel, teedevõrgu arendamisel ja muude valla majandust puudutavate otsuste langetamisel.

4. Keskkonnakaitse – kool võimaldab tõsta kohaliku kogukonna keskkonnateadlikkust, koguda informatsiooni kohaliku ökosüsteemi kohta, tulemuslikumalt kaitsta ja majandada kohalikku looduskeskkonda.

5. Elamu- ja kommunaalmajandus – kooliõpetajad ja muu personal vajab kohalikus koolis töötamiseks eluaset. Elamufondi erastamise tulemusena tekkinud korteriturul mõjutab elamispinna hinda ja üüritariifi korteri asukoht. Kooli lähedus tõstab kinnisvara hinda.

6. Tervishoid – hea tervis on üks individuaalse heaolu komponent. Haritud inimestel on parem tervis ja nad elavad kauem. Tervisekasvatuse ja koolitervishoiu kaudu ühendab kool paikkonna riikliku tervishoiusüsteemiga. Koolilaste kaudu on võimalik edendada nende vanemate tervisekasvatust ja tervislikke eluviise paikkonnas üldse.

7. Vaba aeg, kultuur ja religioon – kool on kohalik kultuurikeskus. Kohalik spordielujuht on sageli kooli kehalise kasvatuse õpetaja ja kooli spordiväljak tähtsaim kohalik spordibaas. Ka koorilaulu- ja rahvatantsutraditsiooni põhilisteks kandjateks on kooliõpetajad.

Kooli olemasolu avaldab otsest ja kaudset mõju ka KOV-i fiskaalsele jätkusuutlikkusele – nn pearaha õpetajatele palkade maksmiseks ja mõnedeks teisteks vajadusteks eraldatakse riigieelarve toetusfondidest KOV-dele vastavalt õpilaste arvule nende koolides – kui kohaliku omavalitsuse territooriumil on kool. Siit tekibki küsimus: kui kool on KOV-le nii kasulik, miks siis KOV-d ikkagi oma koole sulgevad ja kas see tegevus on vastavuses jätkusuutliku arengu põhimõttega?

KOV-dele kuulub Eestis üldharidusturu korraldamise monopol, nemad sulevad olemasolevaid ja avavad uusi koole. Selle protsessi käigus kohandatakse koolivõrk vastavaks majandusarengust ja muudest välismõjudest tulenevatele vajadustele (haridusnõudlusele nii ruumilises kui sisulises mõttes). 1940. aasta seisuga oli Eestis 1253 üldhariduskooli (Haridus 2004). Põhiliselt olid need 6-klassilised algkoolid, keskkoolid ja gümnaasiume oli 40. Täpselt poole vähem üldhariduskooli (625) oli meil 2003. aasta seisuga, kuid prevaleerivaks koolitüübiks on muutumas gümnaasium (keskkool). Neid oli 2003. aasta seisuga 235. Sama palju oli ka põhikooli, kuid nende arv näitab kahanemistendentsi – 1997. aastal oli Eestis 268 põhikooli, 2004. aastaks oli nende arv kahanenud 235-le ja jätkab kahanemist, sest KOV-d jätkavad oma monopolset õigust kasutades koolide sulgemist. Nagu igasugune monopol, võib ka

KOV-dele siirdeperioodil sülle langenud üldhariduse korraldamise või täpsemalt üldharidusliku koolivõrgu korraldamise monopol tekitab ühiskonnale täiendavaid kulutusi ja heaolu kadu. Ebaratsionaalsed ümberkorraldused koolivõrgus, mis vähendavad hariduse kättesaadavust ja riivavad kodanike õigusi, võivad suurendada ühiskonna kulutusi teistes valdkondades või piirkondades.

Kas oleks võimalik KOV-de monopoli kuidagi murda? Arenenud riikides pakuvad üldhariduse turul munitsipaalkoolidele konkurentsitasulised erakoolid. Eestis on neid vähe (alla 30) ja need asuvad peaaegu eranditult suuremates linnades. Teine variant on nn vautšerite ehk haridusosakute süsteem ja tasuta hariduse turg, kus munitsipaalkoolid konkureerivad erakoolidega õpilaste pärast. Ka selleks ei ole eesti ühiskond, koolid ega KOV-d praegu veel valmis.

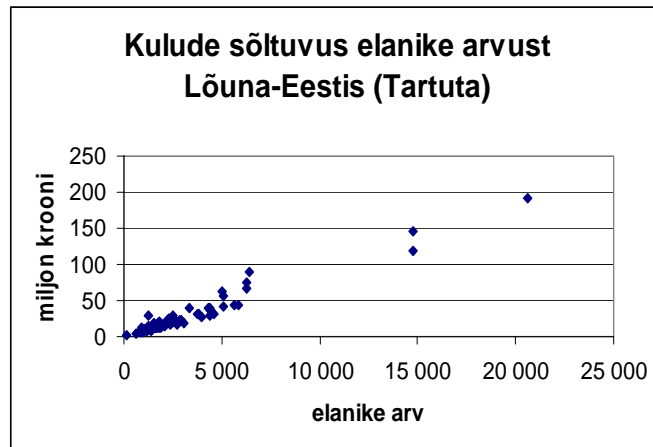
Üldkokkuvõttes on KOV-d korraldanud koolivõrgu endale märkamatult küllaltki ratsionaalselt: (1) enne sõda elas ligikaudu 30% rahvastikust linnades ja vastavalt õppis linnakoolides umbes 1/3 õpilastest, nüüd elab linnades üle 2/3 rahvastikust ja vastavalt õpib linnakoolides üle 70% õpilastest; (2) suuremas koolis on mastaabisäästu tõttu ühe lapse koolitamiskulud madalamad kui väikeses koolis. Muid tegureid ja suure kooli negatiivseid kõrvalmõjusid arvestamata saab väita, et eesti koolivõrk on muutunud efektiivsemaks – kui 1940. aastal oli õpilasi ühes koolis keskmiselt 95 ja 1997. aastal 287, siis 2003. aastaks oli keskmiseks 308 õpilast ühes koolis.

Koolivõrgu ümberkorraldamise käigus on ühed KOV-d kaotanud ja teised võitnud. Kaotajateks on enamasti olnud vallad – nad on koolide sulgemisega saaginud oksa, millel ise istuvad, vähenenud on nende kulutamise- ja seega ka heaolu tootmise võime.

Erinevalt koolivõrgust, puudub mehhanism, mis viiks KOV-de võrgu vastavusse ühiskonna arenguvajadustega. Kord loodud ja valla staatuse omandanud, võib KOV oma funktsioone ja ressursse loovutades muutuda õõnsaks staatuse ja atribuutikaga üksuseks, mis siiski jätkab eksisteerimist, sest puudub mehhanism selle staatuse võõrandamiseks.

18.2. KOV-i pakutava haridusteenuse sõltuvus elanike arvust

Kõikides Eesti regioonides on kohaliku omavalitsuse eelarvekulud väga tihedas korrelatsioonis elanike arvuga nende territooriumil (vt joonis 1, Lõuna-Eesti), sest riigieelarve tasandusfondi¹²³ jaotamise valemid püüavad arvestada erinevate elanikerühmade (lapsed, kooliealised, tööealised, vanurid) vajadustega ja on väga nõrgalt seotud territooriumi suurusest tulenevate vajadustega, näiteks vallateede pikkus. Korrelatsiooni peaks alandama asjaolu, et rikkamad linnad ja vallad ei saa eraldisi tasandusfondi lõige 1 järgi¹²⁴. 2005. aasta seisuga ei saanud toetust 17 linna ja valda. Põhiliselt asusid need Põhja-Eestis, mõned ka Kirde-Eestis ja ainult üks (Tähtvere vald) Lõuna-Eestis.

Joonis 18.1. Kulude sõltuvus elanike arvust Lõuna-Eestis (Tartuta), ($r = 0,98$)

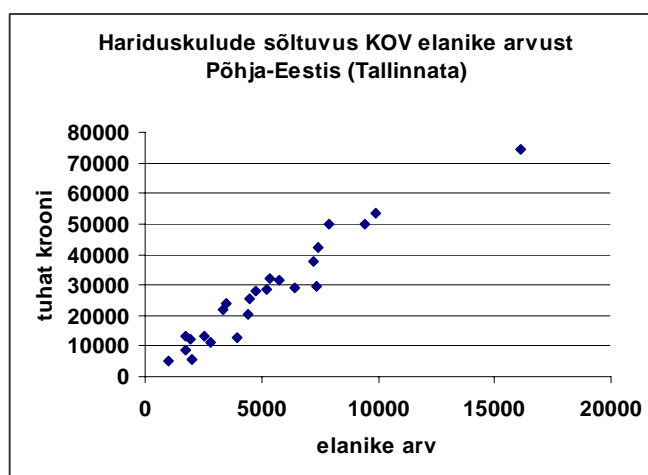
¹²³ Tasandusfondi suurus riigieelarve eelnõus ja fondi jaotus määratakse kindlaks KOV ja KOV-de liitude volitatud esindajate ja Vabariigi Valitsuse esindajate vahelise kokkuleppe alusel. Kui kokkulepet ei saavutata, otsustab Vabariigi Valitsus ning esitab lahkarvamused eelarve eelnõu seletuskirjas Riigikogule. Tasandusfondi suurus ja selle jaotamis põhimõtted sätestatakse riigieelarves.

¹²⁴ Riigieelarve tasandusfondi hõlmab mittedirektstarbelisi eraldisi (§5 lg 1) ja sihtotstarbelisi eraldisi (§5 lg 2).

Sihtotstarbeliste summadena (tasandusfondi lõige 2) eraldatakse riigieelarvest ressursse hariduskuludeks, toimetulekutoetusteks, hool-dajatoetusteks, palkade ühtlustamiseks ja väikesaarte toetuseks. Põhilise osa sellest moodustavad hariduskulud.

Eestis rakendatav koolide rahastamise kord arvestab seda, kas tegemist on linna- või maakooliga. Pearaha koosseisus riigieelarve tasandus-fondist õpetajate töötasudeks eraldatavaid summasid korrigeeritakse linnade puhul koefitsiendiga 0,89, valdade puhul seda korrigeerimist kas ei rakendata ($k = 1$) või korrigeeritakse koefitsiendiga üle ühe (kuni 2 ja mõningatel juhtudel veelgi enam). Millist koefitsienti rakendatakse, sõltub õpilaste arvust vallas, erivajadustega laste arvust ja muudest tingimustest.

Vaatamata sellele, et väiksematele KOV-dele luuakse soodsamad tingimused (konkurentsieelised) eelkõige hariduskulude jaotusmehhanismi kaudu, valitseb tihe seos elanike arvu ja hariduskulude vahel (vt joonis 2). Suuremas KOV-s on teenustepakett, sealhulgas eelkõige haridusteenuste pakett rikkalikum.

Joonis 18.2. Hariduskulude sõltuvus KOV elanike arvust Põhja-Eestis (Tallinnata) ($r = 0,99$)

Seega on alust hüpoteesil, et väikeste KOV-de liitmine tõstab ühiskonna heaolu. Ka tabelis 18.1 toodud statistika regioonide kohta ei ole sellega

vastuolus – Kirde-Eesti on kõige linnastunud regioon ja siin on kulud elaniku kohta keskmiselt kõige suuremad. Ida-Virumaa koolid on valdavalt suured linnakoolid, seetõttu on siin hariduskulud elaniku kohta väiksemad kui mujal ja hariduskulude osatähtsus kuludes samuti väiksem kui mujal.

Kohalike eelarvete üldist mahtu, eriti aga hariduskulusid suurendab kehtiv kord, mis jaotab lapsed omadeks ja võõrasteks ning näeb ette võõraste laste kodukoha KOV-i osalemist kooli tegevuskulude katmises. Nii tekib arvutul hulgal vastastikuseid arvlemisi, millest kokkuvõttes võivad linnad ja kaotavad vallad oma väikeste jätkusuutmatute maakoolidega.

Tabel 18.1. KOV kulud kokku ja hariduskulud elaniku kohta Eesti regioonides 2004. a., kr

	Põhja	Kesk	Kirde	Lääne	Lõuna
Kulud kokku					
Miinimum	6630	6269	5132	6 397	6059
Maksimum	13920	9 465	22929	29419	22662
Keskmine	9731	9 187	10547	9 796	8914
Hariduskulud					
Miinimum	2940	3159	604	2766	33
Maksimum	7441	4820	16446	10475	18619
Keskmine	5238	4798	4365	5150	4729
Keskliste hariduskulude osatähtsus kuludes (%)	53,8	52,2	41,4	52,6	53,1

Arvestades, et KOV teovõimelisus Eestis väljendub eelkõige võimes kulutada haridusele (hariduskulud moodustavad ligi 45% KOV-de eelarvekuludest) ja et hariduskulud sõltuvad omakorda sellest, kas KOV on kooli omanik või mitte, tuleks Eesti halduskaart viia vastavusse praeguseks välja kujunenud koolivõrgukaardiga.

18.3. Negatiivsed trendid Eesti KOV-de liikumisel jätkusuutlikkuse trajektoiril

Võrreldes 1980. aastatega, on Eestis taasiseseisvumisperioodil kasvanud nende noorte arv, kes ei ole omandanud keskharidust või isegi põhiharidust. Igal aastal katkestab õpingud mitu tuhat noort, kelle võimalused rahuldavat tööd leida on minimaalsed. Õpingute katkestamise põhjuste hulgas on esikohal koolikohustusliku ea lõppemine. Põhjustest teisel kohal on väljaheitmine, järgnevad perekondlikud ja majanduslikud põhjused (Haridus 2004). Pilt räägib kooli ja kodu olematutest sidemetest, nõrgast sotsiaalse abi võrgustikust. Kooli poolelajutamisele eelneb tavaliselt klassi kordamine. Eriliseks probleemiks on muutunud klassikordajate suur arv maakoolides.

Maakoolides õpib ligi 25% üldhariduslike päevakoolide õpilastest, kuid klassikordajate hulgas moodustasid maakoolide õpilased 2003./2004. õppeaastal 44% (4200-st 1880). Poiste hulgas on tüdrukutega võrreldes klassikordamise määr üle kahe korra kõrgem. Nii sugu kui õppekeelt arvestades on klassikordajate arv kõige kõrgem eesti õppekeele poiste seas. Järgnevad vene õppekeele poisid, eesti õppekeele tüdrukud ja kõige madalam on määr vene õppekeele tüdrukute hulgas. Klassikordamise kõrgpunkt on vene poistel kuuendas, eesti poistel kaheksandas klassis.

Keskkoolest ei ole vahet linna ja maakoolide vahel. Poiste klassikordamise määr on maakoolides isegi madalam kui linnakoolides.

Liigvarane koolist lahkumine tähendab ühiskonnale täiendavaid kulutusi seoses töötuse, kuritegevuse, vangide ülalpidamise ja palju muuga. Euroopa Komisjonile 2003. aastal esitatud raportist, mis puudutas sotsiaalset olukorda liikmes- ja kandidaatriikides, selgub, et 18% meie 18–24 aastastest noortest ei õpi ega tööta (The social: 124, 201), samal ajal kui Taanis on see protsent 6 ja Rootsis 9. Samast selgub, et Eestis praktiseeritakse väga vähe üheaegset õppimist ja töötamist. Seetõttu on õppijate osatähtsus 18–24 aastaste seas meil ainult 48%, Taanis aga 62, Soomes 58, Saksamaal 56%. Üldiselt sarnaneme oma õppimis- ja töötamismudeli poolest pigem vaestele kui rikastele riikidele: Eesti töö- ja tööturuseadustik on väga jäik, riik ei soodusta piisavalt ei õppimist ega noorte töötamist (juba põhikoolieas sooviksid noored suvevaheajal

palju rohkem töötada kui noorsootöö komisjonid koostöös äriühingutega seda neile organiseerida jõuavad).

Omaette probleemiks on muutunud koolide konkurents ja kasvav tung eliitkoolidesse, millest enamik asub Tallinnas ja Tartus ning mõned ka Pärnus. Tekib kooreriisumise efekt, st linnad, kus on paremat keskkorraldust pakkuvad koolid, koondavad endasse kõige parema ja motiveerituma osa põhikoolide lõpetajatest. Kohatusüsteem võimendab linnade võite ja valdade kaotusi. Vähe sellest, et kaotatakse inimpotentsiaali, kaotatakse ka rahaliselt.

Regioonidena võidavad koolide ja omavalitsuste konkurentsist Põhja-Eesti ja Lõuna-Eesti, kus 10. klassi astujate osatähtsus on kõrgem regiooni osatähtsusest põhikooli lõpetajate seas; kaotavad Kirde-Eesti ja Kesk-Eesti. Lõuna-Eestis on maakondade vahel väga suured erinevused. Näiteks Valga maakonnas moodustavad keskkooliastmesse õppima asujad ainult 58% põhikooli lõpetajatest, Tartu maakonnas aga üle 90% (Haridus 2004).

Killustunud KOV süsteem koos killustunud haridusasutuste finantseerimise süsteemiga tekitab raiskamist. Väga negatiivselt mõjub seejuures juba 1992. aastast alates kehtiv kord, mille kohaselt munitsipaalkooli tegevuskulude katmises osalevad täies ulatuses teised vallad või linnad proportsionaalselt selles koolis õppivate nende haldusterritooriumil alaliselt elavate õpilaste arvuga. Põhikooli- ja gümnaasiumiseadusega on sätestatud kord, mille kohaselt tegevuskulude hulka kuuluvad: 1) personalikulu, välja arvatud riigieelarvest kaetav pedagoogide töötasu, sotsiaalmaksu- ja täienduskoolituskulu; 2) majandamiskulu ja 3) õppevahendite soetamise kulu, välja arvatud riigieelarvest kaetav õpikute soetamise kulu.

Valla- või linnavalitsus kinnitab igaks eelarveaastaks õpilaskoha tegevuskulu arvestusliku maksumuse. Teised vallad või linnad katavad munitsipaalkooli tegevuskulud valla- või linnavalitsuse esitatud arvete alusel. Kõik see tekitab iga aastaga üha enam bürokraatiat ja täiendavaid kulusi, seoses ümberjaotamisega, millel ei ole mitte mingisugust majanduslikku ega teoreetilist põhjendust. KOV-de liitmine vähendaks neid kulusid, kuid mitte oluliselt.

Uuringud näitavad, et Eestis ei ole ühtegi omavalitsust, mille kõik lapsed õpiksid koduvallas või -linnas. Koolide olemasolust omavalitsuses, lapsevanemate töökoha kaugusest elukohast, laste ja

nende vanemate eelistustest, kooli mainest ja veel teistest asjaoludest tulenevalt ei käi kõik lapsed koolis oma teeninduspiirkonnajärgses omavalitsuses ega isegi mitte oma maakonnas. Suurima maakonnasiseste liikujate arvuga on Tartu- (2745 õpilast) ja Pärnumaa (2619 õpilast). Kokku hõlmas 2003. aastal kooliränne 14% registrisse kantud õpilastest. Esimese kooliastme õpilastest osaleb koolirändes 3628, neist 94,8%-l on elukohajärgses omavalitsuses kool olemas. Teises astmes on 5375 koolirändes osalevast õpilasest elukohajärgses omavalitsuses vajaliku astme kool olemas 95,4%-l ning kolmandas astmes 7656 õpilasest 88,1%-l. Kooliastme kasvades suureneb õpilaste ränne omavalitsusest välja. Neljas kooliaste (10.–12. klass) annab 34,6% kogu koolirändest, sealjuures on elukohajärgse omavalitsuse koolis gümnaasiumiaste olemas ainult 41%-l neljanda kooliastme rändajaist (Annus 2005). Ülejäänud 59% on seega pärit KOV-dest, kus ollakse huvitatud sellest, et noor inimene pärast põhikooli lõpetamist ei läheks üldse edasi õppima või kui, siis kutsekooli, sest kutsekool ei esita KOV-le arvet oma tegevuskulude katmiseks. Praegune hariduse finantseerimissüsteem pigem tekitab sotsiaalset kihistumist kui aitab seda vähendada.

18.4. Kooli pidamine – kas KOV kohustus või vaba valik?

Paikkondlik vaesumine tekib, kui kohalik kool suletakse. Eestis suleti aastavahemikul 1995–2003 üle saja kooli (vt tabel 18.2). Põhiliselt suleti algkooli ja põhikooli. Keskkoolide ja gümnaasiumide võrk näib esialgu püsivat, kuid ilmselt mitte kauaks, sest 1990. aastate madala sündivusega aastakäigud hakkavad jõudma keskkooli-ikka. Õpilaste arvu vähenemine ja munitsipaal-koolide õpilaspõhine finantseerimine riigieelarvest on viinud olukorrani, kus peaaegu igas koolis leitakse õppidasoovijale vaba koht tema elukohast sõltumata. Tõenäoliselt soovivad lapsevanemad oma järeltulijad varakult üle viia väheneva õpilastearvuga koolist vähemalt püsiva õpilastearvuga kooli, kus ei ole karta kahanevatest ressurssidest tulenevat õppekvaliteedi langust (Annus 2005). Reeglina on need linnakoolid.

Üks linnakoolide eelistest on keeleõpe. Eriti hinnatud on need koolid, kus keeleõpe algab varem. Noorel, kes valdab keeli on mõtmatult avaramad valikuvõimalused nii õppimise kui töö suhtes. Seetõttu tuleb koolisüsteemi kriisi põhjuseid otsida õpetajate ja eriti keeleõpetajate

defitsiidist maakoolides, mille põhjuseks omakorda on noore õpetaja madal palk. Poiste kõrge klassikordamise määra üks põhjus – meesõpetajate defitsiit maakoolides – on samuti seotud madalate õpetajapalkadega. Normaalseks loetakse, et noore õpetaja palk on võrdne SKP-ga elaniku kohta. Riigi eelarvestraateegias sisaldus see 2004.–2007. aastal ka eesmärgina, mis pidi saavutatama 2007. aastal, kuid poliitiliste tuulte pöördumise käigus see eesmärk kadus.

Tabel 18.2. Üldhariduskoolide ja õpilaste arv Eestis

	Koole kokku	Sh algkoolid	Põhikoolid	Kesk-koolid ja gümnaasiumid	Õpilasi kokku	Sh linna-koolides (%)	Õpilasi keskmiselt ühes koolis
1995	742	196	269	228	215562	74,6	291
1997	730	182	268	232	217501	74,5	298
1998	722	177	268	231	217577	74,4	301
1999	706	169	256	236	215841	73,8	306
2000	685	153	247	237	212184	73,7	310
2001	659	130	242	236	207612	73,8	315
2002	636	113	239	236	200478	72,4	315
2003	625	107	235	235	192570	72,4	308

Allikas: Haridus 2003/2004: 28,34

Vastavalt Kohaliku omavalitsuse korralduse seadusele (1993) on KOV kohustatud kooli, nagu muid asutusi, (ülal) pidama juhul, kui ta on selle omanik. Koolide, lasteaedade, raamatukogude ja muude sotsiaalse infrastruktuuri objektide omanikuks said KOV-d (välja arvatud kuus endist vabariikliku tähtsusega linna) ühelt poolt funktsioonide ülevõtmisega maakonnatasandilt, sest see likvideeriti ja teiselt poolt seoses kolhooside ja sovhooside likvideerimisega tuli üle võtta nende lasteaiad, kultuurimajad ja muu. KOV-de loomisest ei olnud veel täpselt teada, kas tuleb ühetasandiline või kahetasandiline KOV-de süsteem (see selgus alles 1992. aasta lõpus põhiseaduse vastuvõtmise tulemusena) ja polnud ka täpselt teada, milliseid funktsioone need peaksid täitma ning milliseks kujunevad rahastamise allikad ja skeemid. Seetõttu loodi küllalt palju KOV-e, mis hiljem on osutunud ebaefektiivseteks näiteks hariduse kättesaadavuse kindlustamise seisukohalt, sest neil ei ole ühtegi kooli või kui on, siis alg- või

põhikool. Sellest ühiskonna jätkusuutlikuks arenguks ei piisa. Koolivõrk ja KOV-de võrk tuleb viia omavahel kooskõlla ja allutada jätkusuutliku säästva arengu eesmärkidele.

Kuidas seda saavutada? Lihtne vastus oleks, et tuleb detsentraliseerida rahavõimu ja vastutust. Põhjendus – tsentraliseeritud korras on juba proovitud kujundada nii KOV-de võrgustikku (regionaalministri ametkonna pakutud mitmesugused haldusterritoriaalse jaotuse kaartidena) kui ka koolivõrku (haridus- ja teadusministeeriumi katsetena vältida investeeringuteks ettenähtud rahade suunamist jätkusuutmatutesse koolidesse), kuid see ei ole viinud soovitud tulemusteni. 2005. aasta seisuga on kooli jätkusuutlikkuse üle otsustamine lükatud maavanemate institutsiooni otsustusalasle.

Normaalne oleks, et kogu haridusasutuste võrk, selle korraldus ja rahastamine oleksid KOV-de vastutusalas. See omakorda eeldaks kohaliku omavalitsuse finantsautonoomia laiendamist ja kohaliku maksu loomist. Omavalitsusliitude Koostöökoogu ettepanekud riigi eelarvestrateegias aastateks 2006–2009 küsimustes sisaldavadki ettepanekut kujundada kohalikele omavalitsustele laekuv füüsilise isiku tulumaks kohalikuks maksuks, mille määra otsustamine seadusega kehtestatud ulatuses antaks kohaliku omavalitsuse volikogu pädevusse. Ettepanek on igati huvitav, kuid lähema nelja-viie aasta jooksul teostamatu. Esiteks kõigutaks see keskvalitsuse monopoli üksikisiku tulumaksu ja üldse maksusüsteemi reformimisel. Teiseks on KOV-d kohanenud süsteemiga, kus nende funktsioonid ei ole kuigi täpselt määratletud ja on seega täidetavad valikuliselt. Funktsioone väga üheselt määratleda ei ole aga ka võimalik, sest KOV-de haldussuutlikkus on madal, eriti Kirde-Eesti regioonis, kuid ka enamuses Lääne-Eesti ja Lõuna-Eesti KOV-dest.

Keskvalitsuse tasandil on viimase kümne aasta jooksul ametnikkonna kompetentsus oluliselt tõusnud, sest uued ja vabanevad kohad täidetakse reeglina konkursi korras. Kohalikul tasandil on konkurss erandnähtus. Ka poliitiliste parteide omavaheline konkurents ei ulatu kõikidesse valdadesse.

18.5. KOV-de liitumine – kas seda stimuleerida või mitte?

KOVi-de piire ümber korraldades Eesti halduskaarti korrastada on ajanõue, mis sisaldub haldusreformi programmis juba alates 1999. aastast. Esmaseks eesmärgiks peeti nn rõngasvaldade likvideerimist ning väikelinnade liitmist tagamaadega, et kujuneks umbes niisugune KOV-de võrgustik nagu Soomes. Viimastel aastatel on käivitunud vabatahtliku liitumise stimuleerimise süsteem, mis toetab rahaliselt igasugust liitumist, milles KOV-d omavahel kokku lepivad. Selle tulemusel on näiteks Harjumaal otsustanud liituda Kuusalu vald ja Loksa vald Kuusalu vallaks. Sellega tekkis aga küsitav olukord, kus Loksa linn on lõplikult eraldatud oma tagamaast. Kindlasti ei ole alust maksta maksumaksja raha niisuguse liitumise heaks, mis on Eesti riigi huvidega vastuolus..

Eesti jätkusuutlikkuse strateegias (SE21) on püstitatud järgmised tähtsamad eesmärgid: (1) Eesti kultuuriruumi säilimine; (2) heaolu kasv; (3) ühiskonna sidususe suurenemine ja (4) ökoloogilise tasakaalu hoidmine. Nimetatud eesmärkidele lähenemisel on mõningast edu saavutatud heaolu kasvu osas, kui seda mõõta SKP kasvuga ühe elaniku kohta. Kui aga arvesse võtta ka rahva tervise ja hariduse näitajad, muutub heaolutaseme tõus või selle lähenemine arenenud riikidele juba küsitavaks. Eesti kultuuri- ja keeleruum lõpeb, nagu enne taasiseseisvumist, Ida-Virumaa piiril. Eestlaste osatähtsus Narvas, Kohtla-Järvel ja selle linnaosades ei ole tõusnud, riigikeele õpetamine ja õppimine olnud kulukas ja väheefektiivne. Meie integratsioonipoliitika, milles KOV-del praktiliselt mingit rolli ei ole, on olnud saamatu ja bürokraatlik ning pannud proovile venelaste lojaalsuse ja hea tahte oma lapsed riigikeele oskajateks kasvatada. Näiteks ei ole venelasel reeglina võimalust panna oma laps eesti lasteaeda. Seaduse järgi on KOV kohustatud kindlustama lasteaiakoha kõigile soovijaile, sanktsioone selle seaduse täitmatajätmisega ei kaasne. Küll aga järgnevad sanktsioonid, kui lapsele on leitud koht teise KOV-i lasteaias, sealt on tulnud arve, millega nõutakse lasteaiategevuskulude katmises osalemist ja arvet ei ole tasutud.

Kohalike omavalitsuste liitumisprotsess vähendab neid mõttetu arvamisi, hoiab kokku tehingukulud ning väärib seetõttu, kahtlemata stimuleerimist. Põhilist kasu peaks ühiskonnale tooma suurema rahvaarvu baasil kasvav konkurents volikogukohtadele, volikogu

miinimumsuuruse kasv nelja aasta pärast praeguselt seitsmelt liikmelt näiteks 13-le ning vallajuhtide edaspidine suurem haritus ja pädevus kohaliku elu juhtimisel.

Haldusreformi ülalt-kavandamise käigus joonistati mitmeid halduskaarte, kus Eesti jaoks sobivaks KOV-de arvuks rehkendati ligikaudu 100 KOV-i. Praeguse olukorra ligikaudne hindamine näitab, et KOV-de vahel jagunevad praegused 235 gümnaasiumi ja keskkooli nii, et keskkooli-pidavaid KOV-e ongi sadakond, ülejäänud 130-135 KOV-i ei ole selleks võimelised olnud – siit ettepaneksunata haldusreformi, lähtudes kujunenud gümnaasiumide ja keskkoolide võrgust ning püüda seda säilitada ja tugevdada. Eesti halduskaardi korrastamisel tuleks lähtuda just nimelt keskkoolide, mitte alg- ega põhikoolide, võrgustikust kuna kõrgema astme koolil on paikkonna arengule suurem mõju. See on ka põhjus miks Põhjamaades on igas endast vähegi lugupidavas linnas ülikool.

Kokkuvõte

Eestis liigub inimene sinna, kus ta loodab saada tööd. Tööturul konkurentsivõimelisemad on parema haridusega inimesed, palk sõltub haridusest. Parafraaseerides 19. sajandi utilitaristide loosungit “võimalikult palju õnne võimalikult paljudele”, võib öelda, et tänapäevase Eesti heaolu valem on “võimalikult palju head haridust võimalikult paljudele”.

Selle asemel on aga ühiskonnas tekkinud hirm keskkooli (ja edasi ülikooli) pürgijate rohkuse ees. Seda hirmu võimendavad väikesed keskkoolita KOV-d, kelle huvides on, et noored ei läheks õppima üldhariduskooli 10. klassi, sest siis tuleb neil tasuda õpilase vastu võtnud KOV-le kohamaksu.

Enne sõda määratleti normaalset kohalikku omavalitsust kolme *k* järgi – seal olid olemas kool, kirik ja kauplus. Kooli all mõisteti siis 6-klassilist algkooli. 21. sajandi omavalitsusele põhikoolist ei piisa, lattu tuleb seada gümnaasiumi tasemele. Et detsentraliseerida õigusi, ressursse ja vastutust inimese ja keskkonnaga toimuva suhtes, nagu see on kombeks arenenud demokraatlikes riikides, tuleb kohalikke omavalitsusi liita või nende liitumist suunata, lähtudes jätkusuutliku arengu tagamise eesmärgist.

K kirjandus

- Aalborg Charter* (1994) Charter of European Cities & Towns Towards Sustainability (as approved by the participants at the European Conference on Sustainable Cities & Towns in Aalborg, Denmark on 27 May 1994), Aalborg Kommune Web site: <http://www.aalborg.dk/engelsk/information+about+aalborg/aalborg+charter.htm>
- Agata, K.** (1996) Perspektiven der japanischen und deutschen Telekommunikationspolitik. Zeitschrift für öffentliche und gemeinwirtschaftliche Unternehmen, Beiheft 19, 7–35.
- Agenda 21: Earth Summit – The United Nations Programme of Action from Rio*. April 1993, United Nations Web site: <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/english/agenda21toc.htm>
- Aktsiaseltsi põhimäärus Eesti NSV Ministrite määrus 23. novembrist 1989. a. *Riigi Teataja*, nr. 385, 15. nov., <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=30243>.
- Alavalapati, J. R. R., Adamowicz, W. L., White, W. A.** (1999) Distributive of Forest Resource Policies in Alberta. *Forest Science* 45(3), 342–348.
- Alcock, P. C., Craig, G.** (1998) Monitoring and Evaluation of Local Authority Anti-Poverty Strategies in the UK. *International Journal of Public Sector Management*, 11, 7, 553–566.
- Ametlikud teadaanded. Detsember 2004. <http://www.ametlikudteadaanded.ee/>
- Anand, S., Sen, A.** (2000) Human Development and Economic Sustainability. *World Development*, 28, 12, 2029–2049.
- Annus, T.** (2005) Koolivõrgu korrastamine – hariduse võrdse kättesaadavuse eeldus. Riigikogu toimetised 11.
- AS Spacecom kvalifitseerus raudteeinfrastruktuuri läbilaskevõime konkursil. *Eesti raudtee pressiteated*. 02.02.2004, <http://www.evr.ee/?id=1123>
- Aschauer, D. A.** (1989) Is public expenditure productive? *Journal of Monetary Economics*, 23(2), 177–200.
- Asheim, G. B.** (1986) Hartwick's Rule in Open Economies. *The Canadian Journal of Economics*, 19 (3), 395–402.
- Asheim, G. B.** (1993) Sustainability: Ethical foundations and economic properties. Mimeo. Norwegian School of Economics and Business Administration, Bergen, Norway.
- Ashton, P. G., Pickens, J. B.** (1995) Employment Diversity and Economic Performance in small, Resource-Dependent Communities near Western National Forests. *Society and National Resources*, 8, 231–241.
- Astleithner, F., Hamedinger, A.** (2003) The Analysis of Sustainability Indicators as Socially Constructed Policy Instruments: benefits and challenges of 'interactive research'. *Local Environment*, Dec 2003, Vol. 8, Issue 6, pp. 627–640.
- Atkinson, A. B.** (1998) Social Exclusion, Poverty and Unemployment. In *Exclusion, Employment and Opportunity*. Atkinson, A. B., Hills, J., eds.. London School of Economics, Centre for Analysis of Social Exclusion: 8–24)
- Atkinson, G.** (2000) Measuring corporate sustainability. *Journal of Environmental Planning and Management*, 43 (2), 235–252.

- Atkinson, R., Kintrea, K.** (2003) Opportunities and despair, its all in there: fractioned experiences and explanations of area effects and life chances. *Sociology*, 38, 3, 437–455.
- Atkisson, A., Hatcher, R. L.** (2001) The compass index of sustainability: prototype for a comprehensive sustainability information system. *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, 3 (4), 509–532.
- Bahry, D.** (1983) The USSR and Eastern Europe II. In *Why Governments Grow. Measuring Public Sector Size*. Taylor, Ch. L., ed. London: SAGE, 117–135
- Barbier, E. B.** (1987) The Concept of Sustainable Economic Development. *Environmental Conservation*, 14, 2, 101–110.
- Barraclough, S. L.** (2001) *Toward integrated and sustainable development?* Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Barry, J., Baxter, B.** (2004) Editors' introduction. In *Europe, globalization and sustainable development*. Barry, J., Baxter, B., Dumphy, R., eds. London, New York: Routledge, 1–12.
- Bartelmus, P.** (1994) Measuring Sustainability in Growth and Development. Mimeo, UNSTAT, New York
- Bartelmus, P.** (2000) Sustainable development: paradigm or paranoia? *International Journal of Sustainable Development*, 3, 4, 358–369.
- Bartik, T. J.** (2003) Evaluating the Impacts of Local Economic Development Policies On Local Economic Outcomes: What Has Been Done and What is Doable? *W.E. Upjohn Institute for Employment Research Staff Working Paper*, 03–89.
- Bartik, T.J., Bingham, R.D.** (1995). Can Economic Development Programs be Evaluated? *W.E. Upjohn Institute for Employment Research Staff Working Paper*, 95–29.
- Bayley, N., Flint, J., Goodlad, R., Shucksmith, M., Fitzpatrick, S., Pryce, G.** (2003) Measuring Deprivation in Scotland: developing a long-term strategy. Scottish Centre for Research on Social Justice, 12. 10. 2005. Scottish Executive Web Page: <http://www.scotland.gov.uk/library5/social/mdis-00.asp>
- Becker, E., Jahn, T., Stiess, I., Wehling, P.** (1997) Sustainability: A Cross-Disciplinary Concept for Social Transformations. *Paris: MOST Policy Papers* 6.
- Becker, E.; Jahn, T.; Stiess, I.; Wehling, P.** (1997) Sustainability: A Cross-Disciplinary Concept for Social Transformations. *MOST Policy Papers*, 6.
- Beckerman, W.** (1994) "Sustainable Development": Is it a Useful Concept? *Environmental Values*, 3, 3, 191–209.
- Beckley, T. M., Burkosky, T. M.** (1999) Social Indicator Approaches to Assessing and Monitoring Forest Community Sustainability. *Alberta Information Report, NOR-X-360*. Edmonton: Northern Forestry Center.
- Beckley, T.M.** (2000) Sustainability for Whom? Social Indicators for Forest-Dependent Communities in Canada. *Sustainable Forest Management Network Final Project Report*, 2000–34.
- Bell, D.R.** (2004) Sustainability through demokratization? The Aarhus Convention and the future of environmental decision making in Europe. In *Europe, globalization and sustainable development*. Barry, J., Baxter, B., Dumphy, R., eds. London, New York: Routledge, 94–112.

- Bell, S., Morse, S.** (2003) *Measuring Sustainability. Learning by Doing*. London: Earthscan Publications Ltd.
- Berck, P., Costello, C., Fortmann, L., Hoffmann, S.** (2000) Poverty and Employment in Timber-Dependent Countries. From RFF Database , *Future Discussion Paper*. 00-52, November. .
- Berger, H.** (1996) Die Grundzüge der Postreform II in der Bundesrepublik Deutschland. *Zeitschrift für öffentliche und gemeinwirtschaftliche Unternehmen*, Beiheft 19, 1996, 36–50.
- Bondonio, D., Engberg, J.** (2000) Enterprise zones and local employment: evidence from the states' programs. *Regional Science and Urban Economics*, 30, 519–549.
- Bossel, H.** (1999) *Indicators for Sustainable Development: Theory, Method, Applications. A Report to the Balaton Group*. Winnipeg: International Institute for Sustainable Development.
- Braungart, M. R., McDonough, W. A.** (1999) Die nächste industrielle rEvolution. *Politische Ökologie* 62/17, 18–22.
- BSD Global (1993) *Business strategies for sustainable development*, http://www.bsdblobal.com/pdf/business_strategy.pdf
- Button, K.** (1998) Infrastructure investment, endogenous growth and economic convergence. *The Annals of Regional Science*, 32, 145–162.
- Campbell, S.** (1996) Green Cities, Growing Cities, Just Cities? Urban Planning and the Contradictions of Sustainable Development., *Journal of the American Planning Association*, Summer 1996, <http://www-personal.umich.edu/~sdcamp/Ecoeco/Greencities.html>
- CEEP (2004) Die Entwicklung der öffentlichen Unternehmen und der Unternehmen von allgemeinem wirtschaftlichem Interesse in Europa seit 1996. Ihr wirtschaftlicher Einfluss in der Europäischen Union. *Statistische Jahrbücher des CEEP 2000*, December 20 2004, <http://www.ceep.org/statistics/StatEUsumDe.doc>
- Cerin, P.** (2004) Where is corporate social responsibility actually heading? *Progress in Industrial Ecology*, Vol. 1, nos. 1/2/3, 2004, 307–330, from Inderscience database.
- Charles, A.T.** (1994) Towards sustainability: the fishery experience. *Ecological Economics*, 11(3), 201–211.
- Chevan, A., Stokes, R.** (2000) Growth in Family Income Inequality, 1970–1990: Industrial Restructuring and Demographic Change. *Demography*, 37, 3, 365–380.
- Cleaner Production and Eco-efficiency. *Complementary Approaches to Sustainable Development*. UNEP. World Business Council for Sustainable Development. 1998. 12. April 18, 2005, <http://www.wbcsd.ch/DocRoot/YqsgdrieMIBtgLcech2h/cleanereco.pdf>
- Cleveland, C. J., Ruth, M.** (1997) When, where, and how much do biophysical limits constrain the economic process? A survey of Nicholas Georgescu-Roegen's contribution to ecological economics. *Ecological Economics*, 22, 203–223.
- Coase, R. H.** (2000) The New Institutional Economics. In *Institutions, Contracts and Organizations. Perspectives from New Institutional Economics*. . Ménard, C., ed. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 3–6.
- Cole, G. A.** (1994) *Strategic Management: Theory and Practice*. London: DP Publications Ltd.

- Communication from the Commission (2005). *Third progress report on cohesion: Towards a new partnership for growth, jobs and cohesion*. Commission of the European Communities, Brussels, 17.5.2005. <http://europa.eu.int>
- Costanza, R., Daly, H. E.** (1992) Natural Capital and Sustainable Development. *Conservation Biology*, 6 (1), 37–46.
- Crabtree, B., Bayfield, N.** (1998) Developing sustainability indicators for mountain ecosystems: a study of the Cairngorms, Scotland. *Journal of Environmental Management*, 52, 1–14.
- Daly, H. E.** (1986) Thermodynamic and economic concepts as related to resource-use policies: comment. *Land Economics*, 62 (3), 319–322.
- De Kruijf, H. A. M., Van Vuuren, D. P.** (1998) Following Sustainable Development in Relation to the North-South Dialogue: Ecosystem Health and Sustainability Indicators. *Ecotoxicology and Environmental Safety*, 40, 4–14.
- Deep Ecology for the Twenty-First Century Readings on the Philosophy and Practice of the New Environmentalism*. (1995) Sessions, G., ed Boston and London: Shambhala Publications Inc. .
- Dibben, C.** (2003) Small Area Indices of Deprivation. Conference presentation in Laria Annual Conference: Research for Policy 2003 – New Data – New Research: the Importance for UK Local Government. April, 28-30, Edinburgh.
- Doane, D., MacGillivray, A.** (2001) Economic sustainability. The business of staying in business. *The Sigma Project R&D Report*, http://www.projectsigma.com/RnD-Streams/RD_economic_sustain.pdf
- Dormann, J., Holliday, C.** (2002) Innovation, technology, sustainability & society, http://www.wbcsd.ch/DocRoot/L515NKGsstYnR6LA61Wl/20020819_itss.pdf
- Dow Jones Sustainability Indexes (2004) *Corporate sustainability*, <http://www.sustainability-indexes.com/html/sustainability/corpsustainability.html>
- Dow Jones Sustainability World Indexes Guide (2004) Version 6.0, 37. April 10, 2005, http://www.sustainability-indexes.com/djsi_pdf/publications/DJSI_WORLD_Guidebooks/DJSI_World_Guidebook_60.pdf
- Eamets, R.** (2002) Eesti tööturu paindlikus Euroopa Liiduga liitumise kontekstis. *Euroopa Liiduga liitumise mõju Eesti majanduspoliitikale. X teadus- ja koolituskonverentsi ettekanded-artiklid* (Tartu-Värsk, 27.-29.06.02). Berlin, Tallinn: Berlin Verlag, Mattimar, 54–64.
- Ebel, R. D.** (1996) Central and Eastern European Fiscal Decentralization Initiative. *Talking Points*. October 4. Tallinn, Estonia.
- Eckerberg, K., Mineur, E.** (2003) The Use of Local Sustainability Indicators: case studies in two Swedish municipalities. *Local Environment*, 8, 6, 591–614.
- Ecology for the Twenty-First Century. Readings on the Philosophy and Practice of the New Environmentalism*. Boston and London: Shambhala Publications Inc., 1995, 156–184.
- Economic Comission for Europe** (2001) *ECE Strategy for a Sustainable Quality of Life in Human Settlements in the 21st Century*. New York and Geneva: United Nations Publications.

- Eesti 21. sajandil. Arengustrateegiad, visioonid, valikud (1999)* Oja, A., Raukas, A., toim. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Eesti edu 2014 (2004)* Vabariigi Valitsuse Strateegiadokument. <http://www.riigikantselei.ee/failid/EE2014.doc.pdf>
- Eesti Ehitusturg 2005 (2004)* Tallinn: AS Ülo Siinmaa Grupp.
- Eesti regionaalarengu strateegia 2004–2015. a. Eelnõu.(2004) Eesti Vabariigi Siseministeeriumi regionaalarengu osakond.
- Eesti Statistikaamet (2004) *Andmebaasid*, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfilere.asp>
- Eesti Statistikaamet (2004) Ettevõtete majandusnäitajad. *Statistika andmebaas. Majandus*. 15. jaan.. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfilere.asp>
- Eesti Statistikaamet** (2004) *Säästva arengu näitajad*. Tallinn: Statistikaamet. <http://www.stat.ee/files/eva2004/KK200401.pdf>
- Eesti Statistikaamet (2005) Ettevõtete majandusnäitajad. Aastastatistika. *Regionaalarengu andmebaas. Majandus*. 02. veebr. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfilere.asp>
- Eesti Vabariigi majanduse häireteta funktsioneerimiseks vajalike esmatähtsate ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide töökorralduse kohta. *Riigi Teataja*, 04.10.1991, 32, 405. 14. nov. 2004, <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=24163>
- Eesti Vabariigi majandusühingute põhimäärus. Eesti NSV Valitsus, määrus 13. juunist 1990. a. *Riigi Teataja* nr. 90, 13. juuni 1990, <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=29327>
- Eesti Vabariigi Omandiseadus (2004) *Riigi Teataja*, ÜVT/90/20/ 299, 15. nov., <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=28331>
- Eesti Vabariigi Valitsus (2004) Määrus "Eesti Vabariigi riigiettevõtte põhimääruse" kinnitamise kohta. RT/90/ 3/ 48, 15. nov., <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=24040>
- Eesti Vabariigi Valitsus (2004) Määrus "Munitsipaalettevõtte põhimääruse" kinnitamise kohta. *Riigi Teataja*, /90/3/46, 15. nov., <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=24038>
- Ekins, P., Simon, S., Deutsch, L., Folke, C., De Groot, R.** (2003) A framework for the practical application of the concepts of critical natural capital and strong sustainability. *Ecological Economics*, 44, 165–185.
- Ellen, I., Turner, M.** (1997) Does Neighbourhood Matter? Assessing Recent Evidence. *Housing Policy Debate*, 8, 4, 833–866.
- Energy and Sustainable Development. *Case Studies*. New York: United Nations, 2002.
- ERR andmebaas. Äriregistri andmed. 2001.
- ESA. 15–74-aastased hõivatud maakonna järgi. Tööhõive. Tööturg. Sotsiaalelu. *Regionaalarengu andmebaas*. 22. apr. 2004, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfilere.asp>
- ESA. Ettevõtjad äriregistris, mittetulundusühingud ja sihtasutused õigusliku vormi ja maakonna järgi. Majandusüksused. *Majandus. Statistika andmebaas*. 20. okt. 2004; <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfilere.asp>

- ESA. Rahvastik soo, vanuserühma ja maakonna järgi. Rahvaarv ja rahvastiku koosseis. Rahvastikunäitajad ja koosseis. Rahvastik. *Regionaalarengu andmebaas*. 22. apr. 2004, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfilere.asp>
- Eschenbach, R., Kreuzer, Ch., Neumann, K.** (1994) *Fallstudien zur Unternehmensführung*. Stuttgart: Schäffer-Poeschel Verlag.
- Estonian Human Development report 2001* (2001). Tallinn: Tallinn Pedagogical University.
- Estonian National Report on Sustainable Development 2002 (2002) Tallinn: Estonian Commission on Sustainable Development.
- Europe at a crossroads. The need for a sustainable transport*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003.
- European Commission** (2002) *A European Union Strategy for Sustainable Development*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurostat (2005) Market share of the largest generator in the electricity market. December 2, <http://europa.eu.int/comm/eurostat/>
- Existenzgründung leicht(er) gemacht! Checklisten und Hinweise zum Schritt in die Selbständigkeit, Januar 2005, Industrie- und Handelskammern Web site, April 25, 2005, http://www.chemnitz.ihk24.de/CIHK24/CIHK24/produktmarken/starthilfe/veranstaltungen/Checklisten_A5.pdf
- Felsenstein, D., McQuaid, R., McCann, P., Shefer, D.** (2001) Introduction. In *Public Investment and Regional Economic Development*. Felsenstein, D., McQuaid, R., McCann, P., Shefer, D., ed. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Ltd, 1–5.
- Fenge, R., Meier, V.** (2002) Why cities should not be subsidized. *Journal of Urban Economics*, Vol. 52, November, 433–447.
- Fiksel, J.** (2002) Sustainable Development: A Business Perspective. Special Report. *Solutions Update Magazine*. Spring. Battelle Web site, April 12, 2005, <http://www.battelle.org/solutions/spring02/section5.pdf>
- Firma. Finanz-Controller Manual. April 2003. Engelbert Weißenbacher Ing. Web site April 25, 2005, <http://members.aon.at/weissenbacher/2-Finanz-Control-Manual.doc>
- Fitzpatrick, S.** (2005) Poverty and Place. Paper presented at the WPEG Conference, University of York, 18–20 July.
- Fone, D. L., Dunstan, F.** (2005) Mental health, places and people: A multilevel analysis of economic inactivity and social deprivation. *Health & Place*, in press.
- Force, J. E., Machlis, G. R.** (1997) The Human Ecosystem Part II: Social Indicators in Ecosystem Management. *Society and Natural Resources*, 10, 369–382.
- Gibson, R. B.** (2005) Specification of sustainability-based environmental assessment decision criteria and implications for determining "significance" in environmental assessment. Last modified: 30 Oct 2001, The Sustainability Report Web site, April 18, http://www.sustreport.org/downloads/Sustainability_EA.doc
- Glasby, J.** (2003) No easy answers: the Warwickshire Resource Allocation Study. *Research Policy and Planning*, 21, 1, 25–40.
- Glennster, H., Lupton, R., Noden, P., Power, A.** (1999) *Poverty, social exclusion and neighbourhood: studying the area bases of social exclusion*. London: Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.

- Global Reporting Initiative. Analyse der neuen Richtlinie für Nachhaltigkeitsberichte. Virtuelles Seminar Unternehmen und Umwelt. WS 00/01. FH Birkenfeld, Universität Osnabrück, IHI Zittau. Eingereicht am: 09.02.2001. April 20, 2005. <http://vsem.oec.uni-osnabrueck.de/u+u/studweb/g1/arbeit.rtf>
- Gordon, D., Adelman, L., Ashworth, K., Bradshaw, J., Levitas, R., Middleton, S., Pantazis, C., Patsions, D., Payne, S., Townsend, P., Williams, J.** (2000) *Poverty and social exclusion in Britain: report of the Poverty and Social Exclusion Survey of Britain*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Gordon, D., Forrest, R.** (1995) *People and Places II: social and economic distinctions in England*. Bristol: University of Bristol.
- Gordon, D., Pantazis, C.** (eds) (1997) *Breadline Britain in the 1990s*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Government Finance Statistics Manual* (2001) GFSM 2001, <http://www.imf.org/external/np/sta/index.htm>.
- Government Finance Statistics Yearbook* (2000). Washington: International Monetary Fund.
- GRI (2002) *Sustainability reporting guidelines*, Boston: Global Reporting Initiative.
- Gustavson, K. R., Lonegran, S. C., Ruitenbeek, H. J.** (1999) Selection and modelling of sustainable development indicators: a case study of the Fraser River Basin, British Columbia. *Ecological Economics*, 33, 439–455.
- Hamid, N., Sandford, Y.** (2002) Are SRI indices responsible? Deutsche Bank, Pan-European Portfolio, Index & Futures Research.
- Hamilton, K.** (2000) Genuine Saving as a Sustainability Indicator. *World Bank Environment Department Papers, Environmental Economics Series*, 77.
- Hammond, B.** (2000) Measuring Development Progress: A Working Set of Core Indicators. In *OECD Proceedings: Frameworks to Measure Sustainable Development*. France: OECD, 117–123.
- Hanley, N.** (2000) Macroeconomic measures of “sustainability”. *Journal of Economic Surveys*, 14 (1), 1–30.
- Hanley, N., Moffatt, I., Faichney, R., Wilson, M.** (1999) Measuring sustainability: A time series of alternative indicators for Scotland. *Ecological Economics*, 28, 55–73.
- Harding, D. J.** (2003) Counterfactual Models of Neighborhood Effects: The Effect of Neighborhood Poverty on Dropping Out and Teenage Pregnancy. *American Journal of Sociology*, 109, 676–719.
- Haridus 2003/2004 (2004). Tallinn: Eesti Statistikaamet.
- Harper, C., Marcus, R., Moore, K.** (2003) Enduring poverty and the conditions of childhood: lifecourse and intergenerational poverty transmissions. *World Development*, 31, 3, 535–554.
- Hartwick, J. M.** (1977) Intergenerational Requity and the investing of Rents from Exhaustible Resources. *American Economic Review*, 67, 5, 972–74.
- Hartwick, J. M.** (1978a) Investing Returns from Depleting Renewable Resource Stocks and Intergenerational Equity. *Economics Letters*, 1, 85–88.
- Hartwick, J. M.** (1978b) Substitution among Exhaustible Resources and Intergenerational Equity. *Review of Economic Studies*, 45, 347–54.

- Haynes, D., C., Mohamed, A.** (1999) Social and Economic Indicators for Montana Counties. *Consumer Interests Annual*, 45, 27–32.
- Heemskerck, B., Pistorio, P., Scicluna, M.** (2003) *Sustainable development reporting. Striking the balance*, http://www.wbcsd.org/DocRoot/GGFpsq8dGngT5K56sAur/20030106_sdreport.pdf
- Hefford, M., Crampton, P., Foley, J.** (2005) Reducing health disparities through primary care reform: the New Zealand experiment. *Health Policy*, 72, 9–23.
- Heidmets, M., Lauristin, M., Terk, E., Ruttas, R.** (toimetajad) (2003) *Strateegia Säästev Eesti 21. Eesti tee jätkusuutlikule arengule*, <http://www.tpu.ee/editmode/teadus/SE21/IV-etapp/lopptekst.html>
- Henkel (2005) Sustainability. Strategie. Henkel Deutschland Web site, April 3, , http://www.henkel.de/int_henkel/she_de/channel/index.cfm?pageid=3
- Hesse, J. J.** (1996) Rebuilding the State: Public Sector Reform in Central and Eastern Europe. In, *Public Sector Reform. Rationale, Trends and Problems*. Lane J.-E., ed.. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 114–146).
- Higgs, G. White, S.** (2000) Alternatives to census-based indicators of social disadvantage in rural communities. *Progress in Planning*, 53, 1–81.
- Hillier, H.** (2000) Headline Indicators for Sustainable Development in the United Kingdom. OECD Proceedings: Frameworks to Measure Sustainable Development, Paris, France: OECD, 105–115.
- Holliday, C., Pepper, J.** (2001) *Sustainability through the market. Seven keys to success*, <http://www.wbcsd.ch/DocRoot/ihlC8nJnH2pOLpa23tNc/stm.pdf>
- Holmberg, J., Sandbrook, R.** (1992) Sustainable development: what is to be done? In *Policies for a Small Planet*. Holmberg, J., ed. London: Earthscan, 19–38.
- Hopkins, M. J. D.** (2002) Sustainability in the internal operations of companies. *Corporate Environmental Strategy*, 9(4), 398–408.
- Horne, A. L., Haynes, R. W.** (1999) *Developing Socioeconomic Resiliency in the Interior Columbia Basin*. Tech. Rep. PNW-GTR-453. Portland OR: US Department of Agriculture, Forest Service, Pacific Northwest Research Station.
- Hulme, D., Shepherd, A.** (2003) Conceptualizing Chronic Poverty. *World Development*, 31, 3, 403–423.
- Häggroth, S.** (2000) Local Governance. The Case of Sweden. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- IDCE (2005) eLCie™ corporate sustainability index, <http://www.idce.org/csi.html>
- Ilnitch, A., Soderstrom, N. and Thomas, T.** (1998) Measuring corporate environmental performance. *Journal of Accounting and Public Policy*, 17, 383–408.
- Ince, D.** (1997) Determinants of Social and Environmental Disclosures of the UK Companies in Environmental Policy Statements. *Fifth Interdisciplinary Perspectives on Accounting Conference*. UMIST/University of Manchester 7-9 July 1997. April 29, 2005 <http://les.man.ac.uk/IPA97/papers/ince119.pdf>
- Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies.* (2001) United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Division for Sustainable Development, <http://www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/indicators/indisd/indisd-mg2001.pdf>

- Indizes. Nachhaltiges Investment. April 2, 2005, <http://www.nachhaltiges-investment.org/indizes/nachhaltindizes.html>
- International Monetary Fund** (2004) *Government Finance Statistics Yearbook*.
- Joint report on social inclusion (2004) *European Communities, 2004*. <http://europa.eu.int>
- Joshi, H.** (2001) Is there a place for area-based initiatives? *Environment and Planning A*, 33, 667–684.
- Karu, J., Reiljan, J.** (1983) Tööstusettevõtte majandustegevuse komponentanalüüs. Tallinn: Valgus.
- Kasmel, A.** (1998) Paikkonna arengu kontseptsioonist. *Tervisepoliitika konverentsi materjalid*. Tallinn, Sakala Keskus, 17. aprill 1998.
- Knoepfel, I.** (2001). Dow Jones Sustainability Group index: a global benchmark for corporate sustainability. *Corporate Environmental Strategy*, 8 (1), 6–15.
- Kohalike omavalitsuste eelarvete täitmise aruanded 1996–2004. Rahandusministeeriumi andmebaas.
Kohaliku	omavalitsuse	korralduse	seadus
https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=754397 (06.03.2005).			
- Kohv, N., Mandel, E.** (2004) 2003. a. õhku paisatud saasteainete heitkogused Eestis (paiksed saasteallikad) ja 2002. a. lõpparuanne. *Keskkonnaministeeriumi Info- ja Tehnokeskus, Toimetis 04-2*, http://www.keskkonnainfo.ee/ohk/aruanded/2003_aruanne.pdf
- Kollektiivlepingud. Tööelu. Sotsiaalministeerium. 6. mai 2005, www.sm.ee
- Korruptsioonivastane seadus. *Riigi Teataja*, RTI, 18.02.1999, 16, 276
<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=77105>
- Korteriomandiseadus. *Riigi Teataja*, RTI, 08.12.2000, 92, 601. 06. jaan. 2004.
<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=72470>
- Kurik, S., Lumiste, R., Terk, E., Heinlo, A.** (2002) Innovatiivne tegevus Eesti ettevõtetes 1998–2000. Tallinn: Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus.
- Kõre, J.** (2003) Kodutus: probleemid ja lahendused. Ettekanne PRAXIS'e, Euroopa Komisjoni ja Sotsiaalministeeriumi seminaril "Vaesus ja sotsiaalne tõrjutus eluasemeturul", 02.09.2003.
- Labuschagne, C., Brent, A. C., van Erck, R. P. G.** (2005) Assessing the sustainability performances of industries. *Journal of Cleaner Production*, 13(4), 373–385.
- Leatherman, J. C., Marcouiller, D. W.** (1996) Persistent Poverty and Natural Resource Dependence: Rural Development Policy Analysis that Incorporates Income Distribution. *Journal of Regional Analysis and Policy*, 26, 2, 73–93.
- Lee, P., Murie, A., Gordon, D.** (1995) *Area measures of deprivation*. Birmingham: University of Birmingham.
- Leevik, M., Liiver, M.** (2001) 2000. a. Eesti jäätmekäitluse ülevaade. *Keskkonnaministeeriumi Info- ja Tehnokeskus, Toimetis 01-3*, <http://www.keskkonnainfo.ee/jaatmed/aruanded/jaatmed00.pdf>
- Leevik, M., Liiver, M.** (2004) 2003. a. Eesti jäätmekäitluse ülevaade. *Keskkonnaministeeriumi Info- ja Tehnokeskus, Toimetis 04-3*, http://www.keskkonnainfo.ee/jaatmed/aruanded/toimetis_2003_v02.pdf

- Leevik, M., Liiver, M., Paas, M.** (2003) 2002. a. Eesti jäätmekäitluse ülevaade. *Keskkonnaministeeriumi Info- ja Tehnokeskus, Toimetis 03-3*, <http://www.keskkonnainfo.ee/jaatmed/aruanded/jaatmed2002ok.pdf>
- Leevik, M., Liiver, M., Paas, M., Viisimaa, M.** (2002) 2001. a. Eesti jäätmekäitluse ülevaade. *Keskkonnaministeeriumi Info- ja Tehnokeskus, Toimetis 02-3*, <http://www.keskkonnainfo.ee/jaatmed/aruanded/Jaatmed1.pdf>
- Lehtonen, M.** (2004) The environmental-social interface of sustainable development: capabilities, social capital, institutions. *Ecological Economics*, 49, 199–214.
- Leibkonna elujärg 2000* (2001). Tallinn: Statistikaamet.
- Liimal, P.** (2003) Eluaseme tagamine Sotsiaalse Kaasatuse Ühismemorandumis (JIM). Ettekanne PRAXIS' e, Euroopa Komisjoni ja Sotsiaalministeeriumi seminaril "Vaesus ja sotsiaalne tõrjutus eluasemeturul", 02.09.2003.
- Loew, T.** (2001) Einführung in das Schwerpunktthema des Heftes: Unternehmen und Nachhaltigkeit. Unternehmen auf dem Weg zur Nachhaltigkeit. *Ökologisches Wirtschaften*, 1. Oekom Verlag Web site, September 5, 2005, <http://www.oekom.de/nc/zeitschriften/oekologisches-wirtschaften/archiv.html>
- Looduskaitse statistiline ülevaade 2000, 2001, 2002, 2003*. Eesti Looduse Infosüsteemi (EELIS) kodulehekül, <http://eelis.ic.envir.ee/w4/default.asp?topic=qry.ART&ID=230&action=view>
- Lugus, O., Vartia, P. ed. (1993) *Estonia and Finland. A Retrospective Socioeconomic Comparison*. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimoslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy.
- Lupton, R.** (2001) *Places apart?* The initial report of CASE's Area Study. London: Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.
- Mack, J., Lansley, S.** (1985) *Poor Britain*. London: Allen and Unwin.
- McCulloch, A.** (2001a) Ward-level deprivation and individual social and economic outcomes in the British Household Panel Study, *Environment and Planning A*, 33, 667–684.
- McCulloch, A.** (2001b) Reply: Ward-level deprivation and individual social and economic outcomes in the British Household Panel Study. *Environment and Planning A*, 33, 1365–1369.
- McKinley, T.** (1997) Linking Sustainability to Human Deprivation. In *Sustainability indicators: A Report on the Project on Indicators of Sustainable Development*. Moldan, B., Billharz, S., Matravers, R., eds. John Wiley & Sons: Chichester, New York, Weinheim, , Brisbane, Toronto, Singapore, Box 30, 253–255.
- Mebratu, D.** (1998) Sustainability and sustainable development: historical and conceptual review. *Environmental Impact Assessment Review*, 18, 493–520.
- Mehde, V.** (2002) Staatliche Infrastrukturverantwortung im Praxistest – Lehren aus der Entprivatisierung des britischen Schienennetzbetreibers Railtrack. *Zeitschrift für öffentliche und gemeinwirtschaftliche Unternehmen*, Band 25, Heft 4, 421–434.
- Midwinter, A, Mair, C, Moxen, J.** (1988) *Rural Deprivation in Scotland: An Investigation into the Case of a Rural Aid Fund*. University of Strathclyde, Glasgow.
- Moffat, I., Hanley, N., Wilson, M. D.** (2001) *Measuring and Modelling Sustainable development*. New York and London: Parthenon Publishing Group.

- Narodoslawsky, M.** (2000) Sustainable development indicators – a necessary tool for regional decision making? *Symposium Making Sustainable Regional Development Visible – Evaluation Methods and Indicators in the Regional Context*. Austria, Leibnitz: European Network on Sustainable Urban and Regional Development.
- Natur-Aktien-Index, April 29, 2005 <http://www.natur-aktien-index.de/> 29.04.2005.
- NGLS Handbook of UN Agencies, Programmes, Funds and Conventions Working for Sustainable Economic and Social Development*. Third Edition. New York: UN NGLS, 2000.
- NICVA** (Northern Ireland Council for voluntary Action) (2002) Noble Index of Deprivation. Summary of the New Northern Ireland Deprivation Measures. NICVA Research and Policy Team, June.
- Nijkamp, P., Ouwersloot, H.** (1997) A Decision Support System for Regional Sustainable Development: the Flag Model. *Tinbergen Institute Discussion Paper*, 97-074/3.
- Noble, M. Smith, G. Wright, G. Dibben, C. & Lloyd, M.** (2001) The Northern Ireland Multiple Deprivation Measure. *Northern Ireland Statistics and Research Agency (NISRA) Occasional Paper*, 16.
- Noble, M., Penhale, B., Smith, G., Wright, G., Dibben, C., Owen, T. & Lloyd, M.** (2000) *Indices of Deprivation 2000. Regeneration Research Summary 31*. Department of Transport, Environment and the Regions (DETR).
- Noble, M., Smith, G., Penhale, B., Wright, G., Dibben, C. & Lloyd, M.** (2000) *Measuring Multiple Deprivation at the Small Area Level: The Indices of Deprivation 2000*. Department of the Environment, Transport and the Regions, Regeneration Series, December.
- Noble, M., Smith, G., Wright, G., Dibben, C., Lloyd, M., Ratcliffe, A., McLellan, D., Sigala, M., Anttila, C.** (2003) *Scottish Indices of Deprivation 2003*. Edinburgh: Scottish Executive.
- Nolan, B., Whelan, C.** (1996) *Resources, Deprivation and Poverty*. Oxford: Clarendon Press.
- Nordic-Baltic Cooperation on Sustainable Rural Development. Country Note Report. – TemaNord, 2000.
- Nõmmann, T., Luiker, L., Eliste, P.** (2002) *Eesti arengu alternatiivne hindamine – jätkusuutlikkuse näitajad*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus PRAXIS.
- Oates, W.** (1972) *Fiscal Federalism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Oja, A.** (2001) Millised on eesti eeldused olla jätkusuutlik väikeriik? *Riigikogu Toimetised*, 3, 236–248.
- Olson, M.** (1969) The Principle of Fiscal Equivalence: The Division of Responsibilities among Different Levels of Government. *American Economic Review*, 59(2), 479–487
- On the Way to Sustainable Development: an approach to defining a national model of global responsibility* (1997) (2nd ed). The Finnish Society of Future Studies and FICOR.
- Ozawa, M.N., Joo, M., Kim, J.** (2004) Economic deprivation and child well-being: a state-by-state analysis. *Children and Youth Services Review*, 26, 785–801.

- Pacione, M.** (1995) The geography of Deprivation in Rural Scotland. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 20, 173–192.
- Pacione, M.** (2001) Geography and public finance: planning for fiscal equity in a metropolitan region. *Progress in Planning*, 56, 1–59.
- Paech, N., Pfriem, R.** (2004) Konzepte der Nachhaltigkeit von Unternehmen. Theoretische Anforderungen und empirische Trends. *Endbericht der Basisstudie I des vom BMBF geförderten Vorhabens „Sustainable Markets eMERge“ (SUMMER)*. Oldenburg, Institut für Innovation und Nachhaltigkeit Web site, September 5, 2005, http://www.borderstep.de/Deutsch/Schwerpunkte/Projekte_Berlin/Downloaddeu/BS1-Endfassung-050504.pdf
- Page, T.** (1997) On the Problem of Achieving Efficiency and Equity, intergenerationally. *Land Economics*, 73, 4, 580–596.
- Palmer, K., Oates, W., Portney, P.** (1995) Tightening environmental standards: the benefit-cost or the no-cost paradigm? *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 9, No. 4, 119–132.
- Pearce, D. W., Atkinson, G. D.** (1993) Capital Theory and the Measurement of Sustainable Development: An Indicator of „Weak“ Sustainability. *Ecological Economics*, 8, 2, 103–108.
- Pearce, D. W., Barbier, E., Markandya, A.** (1988) Sustainable development and cost benefit analysis. *University College London, London Environmental Economics Centre (LEEC) Paper*, 88–03.
- Pelstring, L.** Measuring Environmental attitudes. *The New Environmental Paradigm*. Viidatud Tafel 2003, 150 kaudu.
- Pezzey, J.** (1992a) Sustainability. An Interdisciplinary Guide, *Environmental Values*, 1, 4, 321–362.
- Pezzey, J.** (1992b) Sustainable Development Concepts. An Economic Analysis. *World Bank Environment Paper*, 2.
- Pezzey, J. C. V., Toman, M. A.** (2002) The Economics of Sustainability: A Review of Journal Articles. *Resources for the Future Discussion Paper*, 02-03.
- Petrov, H.** (2003) Iirimaa kogemuse rakendamise inimkapitali arendamiseks Eestis Euroopa Liidu struktuurifondide abil, *Dissertatsioon magister artiumi taotlemiseks majandusteaduses nr. 96*. Tartu Ülikool: majandusteaduskond.
- Plagiannakos, T., Skuce, M.** (1997) Sustainable Development Indicators: Monitoring and Assessment at Ontario Hydro. Hardi, P., Zdan, T. (eds) *Assessing sustainable development*. The International Institute for Sustainable Development, 77–92.
- Pravdic, V.** (2002) Sustainability and Sustainable development: the Use in Policies and the Ongoing Debate on These Terms. *Croatian International Relations Review*, VII, 93–99.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. *Riigi Teataja*. RT I 1999, 24, 358
- Põhjala foorum (2003) *Jätksuutliku energeetika majandusmehhanismid*. Tallinn, 4. november.
- Rahandusministeerium** (2004) Riigi osalusega äriühingute ja sihtasutuste koondaruanded.. 20. nov., <http://www.fin.ee/?id=12001>

- Rahandusministeerium** (2004) Riigi osalusega äriühingute ja sihtasutuste koondaruanne 2002. 06. jaan., <http://www.fin.ee/doc.php?9859>
- Rainey, D. V., Robinson, K. L., Allen, I., Christy, R. D.** (2003) Essential Forms of Capital for Sustainable Community Development. *American Journal of Agricultural Economics*, 85,3, 708–715.
- Raudteeinfrastruktuuri läbilaskevõime jaotamise avaliku konkursi tingimused ja kord. *Riigi Teataja*, RTI, 26.10.2000, 79, 507, 20. nov. 2004, <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=26563>
- Raudteeseadus. *Riigi Teataja*, 17.12.2003, 79, 530, 20. nov. 2004, <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=683416>
- Rawls, J.** (1971) *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press. .
- Reijneveld, S. A., Schene, A. H.**, (1998) Higher prevalence of mental disorders in socioeconomically deprived urban areas in the Netherlands: community or personal disadvantage? *Journal of Epidemiology and Community Health*, 52, 2–7.
- Reijneveld, S. A., Verheij, R., de Bakker, D. H.** (2000) The impact of area deprivation on differences in health: does the choice of the geographical classification matter? *Journal of Epidemiology and Community Health*, 54, 306–313.
- Reiljan, J.** (1987) *Matemaatilised meetodid majanduses: fiktsioonid ja reaalsus*. Tallinn.: Valgus.
- Reiljan, J. jt.** (2002) *Eesti kohalike omavalitsuste rahastamise probleemid Euroopa Liiduga ühinemisel*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Reiljan, J., Hinrikus, M.** (1999) Riigi konkurentsivõime määratlemine ja analüüsi sõlmprobleemid. *Eesti majanduse konkurentsivõime*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Reiljan, J., Kasemets, K.** (2001) *Majandusotsuste teoreetilised alused*. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Repetto, R.** (1986) *World Enough and Time—Successful Strategies for Resource Management* [condensed version of The Global Possible]. New Haven: Yale University Press.
- Ridell-Carre, P.** (2000) Mapping Regional Sustainable Development over time and space to produce a measure of the rate of change towards sustainability. *Symposium Making Sustainable Regional Development Visible – Evaluation Methods and Indicators in the Regional Context*. Austria, Leibnitz: European Network on Sustainable Urban and Regional Development, 159–169.
- Riigi eelarvestrateegia 2005–2008, Tallinn, 2004, www.fin.ee
- Riigikogu töökorra seadus. *Riigi Teataja*, 06. jaan., <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=241959>
- Riigikontroll (2003) *Põhikoolist väljalangenute taastamine haridussüsteemi*. Kontrollaruanne nr. 2-5/03/59 04.07.2003.
- Robinson, J.** (2004). Squaring the circle? Some thoughts on the idea of sustainable development. *Ecological Economics*, 48, 369–384.
- Rodgarkia-Dara, A.; Wirl, F.** (2003) Auswirkungen der Liberalisierung des österreichischen Elektrizitätsmarktes. *Zeitschrift für öffentliche und gemeinwirtschaftliche Unternehmen*, Band 26, Heft 1, 34–54.

- Rosenbaum, J.** (1995) Changing the Geography of Opportunity by Expanding Residential Choice: Lessons from the Gautreaux Program. *Housing Policy Debate*, 6, 1, 231–269.
- Ross, C. E.** (2000) Neighborhood disadvantage and adult depression. *Journal of Health and Social Behaviour*, 41, 177–187.
- Ruoppila, S.** (2003) Eluasemete kättesaadavus madalama sissetulekuga perekondadele. Vaesuse ruumiline koondumine. Ettekanne PRAXIS'e, Euroopa Komisjoni ja Sotsiaalministeeriumi seminaril "Vaesus ja sotsiaalne tõrjutus eluasemeturul", 2.09.2003.
- Rydin, Y., Holman, N., Wolff, E.** (2003) **Local Sustainability Indicators**. *Local Environment*, Dec, Vol. 8, Issue 6, 581–590.
- SAI (2004) Social accountability international and sa8000. *SAI Overview*, <http://www.cepa.org/overview.doc>
- Scharpe, A., Szyblock, M.** (1997) Macroeconomic Performance and Income Distribution in Canada. *North American Journal of Economics and Finance*, 8, 2, 167–199.
- Schleifer, A.** (1998) State versus Private Ownership. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 12, Nr. 4, 133–150.
- Schroeder, G. E., Pitzer, J. S.** (1983) The USSR and Eastern Europe II. In *Why Governments Grow. Measuring Public Sector Size*. Taylor, Ch. L., eds. London: SAGE, 97–117
- Schröder, M.** (2003) Socially Responsible Investments in Germany, Switzerland and the United States. An Analysis of Investment Funds and Indices. *ZEW Discussion Paper*, 03-10, 42, April 17 2005, <ftp://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp0310.pdf>
- Securing the future: delivering UK sustainable development strategy. (2005). Web Page of UK Government of Sustainable Development, 12. 10. 2005, http://www.sustainable-development.gov.uk/documents/publications/strategy/SecFut_complete.pdf.
- Selman, P.** (2001) Social Capital, Sustainability and Environmental Planning. *Planning Theory & Practice*, 2(1), 13–30.
- Sepp, J., Kaldaru, H.** (1999) Konkurentsivõime riikliku mõjutamise eesmärgid ja vahendid. Rmt: Eesti majanduse konkurentsivõime. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Shah, A.** (1994) The Reform of Intergovernmental Fiscal Relations in Developing and Emerging Market Economies. Washington, D.C.: The World Bank, PRS23.
- Shah, R.** (2004) *CSD Indicators of Sustainable Development – recent developments and activities*. Assessment of Sustainability Indicators (ASI) Workshop, 10-14 May 2004, Prague, Czech Republic. http://www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/indicators/scopepaper_2004.pdf
- Shucksmith, M., Chapman, P., Clark, G.M.** (1994) *Disadvantage in Rural Scotland: How is it Experienced and how can it be Tackled*, Aberdeen, Rural Forum for Scotland/University of Aberdeen.
- SIMD (Scottish Index of Multiple Deprivation) (2003) Web Page of Scottish Executive, 12. 10. 2005, <http://www.scottishexecutive.gov.uk/library5/social/siod.pdf>

- Soborski, Rafal** (2004) Anti-globalism and ecologism in comparative perspective. In *Europe, globalization and sustainable development*. Barry, J., Baxter, B., Dumphy, R., eds. London, New York: Routledge, 2004, 31–46.
- Social Exclusion Unit (2000) *National strategy for neighbourhood renewal: a framework for consultation*, London: Social Exclusion Unit.
- Solow, R. M.** (1974) Intergenerational Equity and Exhaustible Resources, *Review of Economic Studies*, Symposium on the Economics of Exhaustible Resources. Edinburgh, Scotland: Longman Group Ltd.
- Solow, R. M.** (1991) *Sustainability: An economist's perspective. The Eighteenth J. Steward Johnson Lecture*. Woods Hole, MA: Woods Hole Oceanographic Institution.
- Sotsiaalhoolekanne. Teenuste statistika. 15. apr. 2005, <http://www.sm.ee/>
- Sotsiaalministeerium (2004). Seletuskiri sotsiaalse kaasatuse riiklikule tegevuskavale 2004–2006. Sotsiaalministeeriumi kodulehekül, 12.10.2005. <http://www.sm.ee/esttxt/pages/goproweb0862>
- Sotsiaalministeerium. Haiglate nimekiri 2002. 12. dets. 2005. [http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Haiglate_nimekiri02/\\$file/Haiglate_nimekiri02.xls](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Haiglate_nimekiri02/$file/Haiglate_nimekiri02.xls)
- Soubbotina, T. P.** (2004) *Beyond Economic Growth: An Introduction to Sustainable development* (2nd ed). Washington, D.C.: The World Bank.
- Spangenberg, J. H.** (2000) *Sustainable Development. Concepts and Indicators*. Paper prepared for the Workshop in Almaty, March 2000, 13. The Sustainable Europe Research Institute (SERI) Web site, April 20, 2005, <http://www.seri.at/Data/personendaten/js/catxta.pdf>
- Spangenberg, J. H.** (2001) Investing in sustainable development: the reproduction of the mammade, human, natural and social capital. *International Journal of Sustainable Development*, 4, 2, 184–210.
- Spangenberg, J. H.** (2002) Labour, Growth and Sustainable Development. *From Ideology Disputes Towards Operational Criteria*. Lecture at the Oikos London Society, London School of Economics, Jan. 23rd. The Sustainable Europe Research Institute (SERI) Web site, April 20, 2005, <http://www.seri.at/Data/personendaten/js/oikos-LSE.pdf>
- Stark, O., Taylor, J. E.** (1991) Migration Incentives, Migration Types: The Role of Relative Deprivation. *The Economic Journal*, 102, 408, 1163–1178.
- Statistikaamet 2000. aasta rahva- ja eluruumide loendus, 12. 10. 2005. Statistikaameti kodulehekül <http://www.stat.ee/70461>
- Stewart, W. L., Schuster, E. G., McGinnis, W. J.** (1996) Economic Indicator Mapr for Rural Development in the East. *Tech. Rep. PNW-GTR-453*. Portland OR: US Department of Agriculture, Forest Service, Pacific Northwest Research Station.
- Stiglitz, J.E.** (1995) Ühiskondliku sektori ökonomika. Tallinn: Külim, 692, L1-L38, I-XXV.
- Strateegia Säastev Eesti 21 (2005) <http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=90658/SE21.pohitekt.september+2005.pdf>
- Strategies for sustainable development / OECD Development Assistance Committee (DAC). Paris : Organisation for Economic Co-Operation and Development, 2001.

- Sullivan, L.**, (1997). *Global Sullivan principles of social responsibility*, <http://globalsullivanprinciples.org/principles.htm>
- Summers, L. H.** (1992) Investing in all the people, *World Bank Policy Research Working Paper*, 905.
- Sustainability Indicators: A Report on the Project on Indicators of Sustainable Development (1997) Moldan, B., Bilharz, S., Matravets, R. eds. Chichester: John Wiley and Sons, 1997.
- Sustainable Development and the New Economy. Forum Highlights. In *OECD Forum 2001*, July 2001.
- Sustainable Production (2004). *The Lowell Center hierarchy for classifying indicators*, - <http://sustainableproduction.org/proj.sind.thel.shtml>
- Suvi, L.** (2001) Eesti omavalitsused. Sotsiaalmajanduslik seisund 1997–1999. Tallinn: EV Siseministeerium. <http://www.sisemin.gov.ee/atp/?id=299>
- Zadek, S., Tuppen C.** (2001) *Adding values: the economics of sustainable business*, http://www.btplc.com/society/sustainability/adding_values/addingvalues.pdf
- Tafel, K., Terk, E.** (2003) *Jätakuuulik areng. Teoreetilised ja praktilised dilemmad. Strateegia Säästev Eesti 21 taustmaterjal 1*, <http://www.seit.ee/projects/147-196.pdf>
- Taylor, J.** (2002) Sustainable Development. A Dubious Solution in Search of a Problem. *Policy Analysis* , 449. The Cato Institute's Web Page 12.10.2005. <http://www.cato.org/pubs/pas/pa449.pdf>
- Terk, E., Tafel, K.** (2003) *Jätakuuulik areng. Teoreetilised ja praktilised dilemmad. Strateegia Säästev Eesti 21 taustmaterjal 1*, <http://www.seit.ee/projects/147-196.pdf>
- The Global Compact (2004). *The ten principles*, http://www.unglobalcompact.org/Portal/?NavigationTarget=/roles/portal_user/aboutTheGC/nf/nf/theNinePrinciples
- The politics of sustainable development. Theory, policy and practice within the European Union* (1997) Baker, S., Kousis, M., Richardson, D., Young, S. eds. London–New York: Routledge.
- The social situation in the European Union 2003. <http://europa.eu.int>
- The World Commission on Environment and Development (1987) *Our Common Future*. Oxford–New York: Oxford University Press.
- Thornton, J.** (2001) The Kuznets Inverted-U Hypothesis: Panel Data Evidence from 96 Countries. *Applied Economics Letters*, 8, 15–16.
- Tiebout, C.** (1956) A Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Political Economy*. Vol. 64, 1956. 416–424.
- Tiit, E.-M.** (2003) Eluasemete ja elutingimuste seos vaesusega tänapäeva Eestis. Ettekanne PRAXIS'e, Euroopa Komisjoni ja Sotsiaalministeeriumi seminaril "Vaesus ja sotsiaalne tõrjutus eluasemeturul", 02. 09. 2003.a.
- Toman, M. A.; Lile, R.; King, D.** (1998) Assessing Sustainability: Some Conceptual and Empirical Challenges. *Resources for the Future Discussion Paper*, 98–42.
- Townsend, P.** (1987). Deprivation. *Journal of Social Policy*, 16, 2, 125–146.
- Tüür, Kadri** (2000) Looduse vastu ei saa. Kogumikus *Tekst ja loodus*. Tartu: Eesti Kirjanduse selts, 11–18.
- UN (2001a). Report on the Aggregation of Indicators of Sustainable Development. Background Paper No. 2. United Nations Commission on Sustainable Development

- acting as the preparatory committee for the World Summit on Sustainable Development. Organizational Session. New York, 30 April-2 May 2001, May 7, 2005, <http://www.un.org/esa/sustdev/csd/csd9-aisd-bp.pdf>
- UN (2001b). Indicators of Sustainable Development: Framework and Methodologies. Background Paper No. 3. United Nations Commission on Sustainable Development acting as the preparatory committee for the World Summit on Sustainable Development. Organizational Session. New York, 30 April-2 May 2001, May 7, 2005, http://www.un.org/esa/sustdev/csd/csd9_indi_bp3.pdf
- UNDP Regional Bureau for Arab States (2002) *Arab Human Development Report. Creating Opportunities for Future Generations*, UNDP.
- Wainwright, N. W. J., Surtees, P.G.** (2004) Places, people, and their physical and mental functional health. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 58, 333–339.
- Valitsuse Euroopa Liidu poliitika 2004–2006. (2004) Kinnitatud Vabariigi Valitsuse otsusega 22. märtsil 2004. aastal http://www.riigikantselei.ee/failid/Valitsuse_Euroopa_Liidu_poliitika_2004_2006.pdf
- Walker, G., Mitchell, G., Fairburn, J., Smith, G.** (2003) *Environmental Quality and Social Deprivation. Phase II: National Analysis of Flood Hazard, IPC Industries and Air Quality*. R&D Project Record E2-067/1/PR1. Bristol: The Environment Agency.
- Weich, S., Twigg, L., Holt, G., Lewis, G., Jones, K.** (2003) Contextual risk factors for the common mental disorders in Britain: a multilevel investigation of the effects of place. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 57, 616–621.
- Weinberg, A. S.** (2000) Sustainable Economic Development in Rural America. *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 570, 173–185.
- Weitzman, M. L.** (1997) Sustainability and technical progress. *Scandinavian journal of economics*, 99 (1), 1–13.
- Veit-Wilson, J. H.** (1987) Consensual Approaches to Poverty Lines and Social Security, *Journal of Social Policy*, 16, 2, 183–211.
- Veleva, V., Ellenbecker, M.** (2000) A proposal for measuring business sustainability. Addressing shortcomings in existing frameworks. *Greener Management International*, 31, 101–121.
- Veleva, V., Ellenbecker, M.** (2001) Indicators of sustainable production: framework and methodology. *Journal of Cleaner Production*, 9, 519–549.
- What is Your Company's Score? VERCOR Web site, April 25, 2005 <http://www.vercoradvisor.com/articles/CompanyScore.html>
- Williams, C. C.; Millington, A. C.** (2004) The diverse and contested meanings of sustainable development. *The Geographical Journal*, 170, 2, 99–104.
- Wiman, R.** (1999) Putting People at the Centre of Sustainable Development. Proceedings of the Expert Meeting on the Social Dimension in Sustainable development. Volume I: Policy themes and synthesis. Saarijärvi: Gummerus Printing.
- Vollebergh, H. R. J., Kemfert, C.** (2005) The role of technological change for a sustainable development. *Ecological Economics*, 54, 133–147.

- Wood, D.** (1991) Corporate social performance revisited. *Academy of Management Review*, Vol. 16, No. 4, 691–718.
- World Bank (1992) *World Development Report 1992: Development and the environment*. New York: Oxford University Press.
- World Bank (2000) *World Development Report 2000/2001 attacking poverty*. Washington DC, World Bank.
- World Bank (2001) Decentralization in the Transition Economies: Challenges and the Road Ahead. Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia, June 14.
- World Competitiveness Yearbook 2005* (2005). Lausanne: IMD.
- Äriregistris registreeritud ettevõtjad omaniku liigi ja haldusüksuse järgi (mitteriiklik statistika). ESA. Regionaalarengu andmebaas. Majandus. Majandusüksused. 15. det. 2004. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfilere.asp>
- Äriseadustik. RTI, 23.10.1998, 91–93, 1500, 15. nov. 2004 <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=76293>
- Ülevaade korruptsioonivastase seaduse kohaldamisest 2003. aastal. Korruptsioonivastase seaduse kohaldamise erikomisjon, Riigikogu Web site, 05. sept. 2005, http://www.riigikogu.ee/failid/Korruptsioon_Ylevaade03.pdf
- Кириллов, Д., Вайсберг, В.** (2004) Свой среди чужих, чужой среди своих. У президента есть не только новое правительство, но и старые друзья по нефтяному бизнесу. *Русский фокус*, 01.03.2004. Mitteametlik koopia, 19. sept. 2004, <http://www.compromat.ru/main/putin/druzya.htm>
- Рейльян Я.** (1989) Аналитическая основа принятия управленческих решений. – М: *Финансы и статистика*.